

Slachtofferschap als voorspeller voor schoolbetrokkenheid

Een studie naar de schoolbetrokkenheid van slachtoffers van pesten op het MBO

Sharina Overmeer
Faculteit der Sociale Wetenschappen
Universiteit Leiden

-- ter beoordeling en identiek aan de ingeleverde papieren versie --

Studentnummer: S1373773
Masterspecialisatie: Clinical Child and Adolescent Studies – Orthopedagogiek
Scriptiebegeleider: Prof. Dr. P. H. Vedder
Tweede lezer: Dr. M. van Geel
Datum: 2 augustus 2017
Versie: Definitief

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
Inleiding	4
Schoolbetrokkenheid	4
Pesten	4
Slachtofferschap en Schoolbetrokkenheid	5
Geslacht	5
Sociaaleconomische Status.....	5
Onderhavige Studie	6
Methode	7
Participanten.....	7
Instrumenten.....	7
Schoolbetrokkenheid	7
Slachtofferschap	8
Sociaaleconomische Status.....	8
Procedure.....	9
Data-analyse	10
Resultaten	10
Data-inspectie.....	10
Discussie	13
Beperkingen.....	14
Conclusie en Implicaties	15
Referenties	16

Samenvatting

Schooluitval komt regelmatig voor onder MBO-scholieren in Nederland. Een belangrijke risicofactor voor schooluitval is een lage schoolbetrokkenheid van scholieren. Het is hierom van belang om inzicht te krijgen in voorspellers voor schoolbetrokkenheid. In deze studie is daarom onder 259 MBO-scholieren (67.5% meisjes) van 16 tot 25 jaar onderzocht in hoeverre er een relatie is tussen de mate van slachtofferschap en de mate van schoolbetrokkenheid. Ook is onderzocht of de sterkte van deze relatie wordt beïnvloed door geslacht of sociaaleconomische status (SES). De mate van slachtofferschap werd gemeten met de Bullying Participants Roles Questionnaire (BPRQ) en de mate van schoolbetrokkenheid met de School Engagement Questionnaire (SEQ). De SES van de scholieren werd vastgesteld door middel van de Family Affluence Scale (FAS). Er werd gevonden dat er een significante negatieve samenhang is tussen de mate van slachtofferschap en de mate van schoolbetrokkenheid. De sterkte van deze relatie werd niet beïnvloed door geslacht en SES. Hieruit kan worden geconcludeerd dat: hoe hoger de mate van slachtofferschap, hoe lager de schoolbetrokkenheid van scholieren. Deze relatie wordt niet gemodereerd door geslacht en SES. Onderhavige studie draagt bij aan het verbreden van de kennis over de relatie tussen slachtofferschap en schoolbetrokkenheid onder MBO-scholieren. Het is van belang dat leerkrachten het gedrag van hun leerlingen monitoren, omdat leerlingen die gepest worden een lagere schoolbetrokkenheid vertonen en daarmee een groter risico hebben op schooluitval.

Inleiding

In 2016 hebben ruim 21.000 MBO-scholieren in Nederland hun school vroegtijdig, zonder diploma, verlaten (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2016). Dit kan negatieve gevolgen met zich meebrengen. Zo hebben deze jongeren een lagere kans op het vinden van een baan, een grotere kans op delinquent gedrag en een grotere kans om in de bijstand terecht te komen (Muennig, 2007; Traag & Van der Velden, 2008). Ook hebben zij een grotere kans op een slechte gezondheid. Uit eerder onderzoek is gebleken dat een belangrijke risicofactor voor schooluitval een lage schoolbetrokkenheid van scholieren is (Archambault, Janosz, Fallu, & Pagani, 2009; Finn, 1989; Fredricks, Blumenfeld, & Paris, 2004; Li & Lerner, 2011). De laatste jaren is er meer aandacht gekomen voor de schoolbetrokkenheid van scholieren, omdat dit in relatie staat tot de motivatie en prestaties van scholieren (Fredricks et al., 2004) en te beïnvloeden is via school en in de klas (Finn & Voelkl, 1993; Marks, 2000). Er zijn slechts enkele eerdere onderzoeken uitgevoerd naar de relatie tussen pesten en schoolbetrokkenheid. Deze onderzoeken maken geen onderscheid tussen jongens en meisjes en variatie in sociaaleconomische status (SES) betreft deze relatie. In het huidige onderzoek wordt onderzocht in hoeverre er een relatie is tussen gepest worden, ofwel slachtofferschap, en de schoolbetrokkenheid van 16 tot 25 jarige MBO-scholieren. Daarbij zal ook worden onderzocht of geslacht en SES invloed hebben op de sterkte van de relatie tussen slachtofferschap en schoolbetrokkenheid.

Schoolbetrokkenheid

Schoolbetrokkenheid bestaat uit zowel de gedragsmatige, als emotionele en cognitieve betrokkenheid van scholieren wat betreft school (Glanville & Wildhagen, 2007; Fredricks et al., 2004). Gedragsmatige schoolbetrokkenheid is de participatie van een scholier op school, ofwel de betrokkenheid in academische en sociale activiteiten (Fredricks et al., 2004). Dit is bepalend voor het bereiken van positieve schoolresultaten en voor de preventie van schooluitval. Emotionele schoolbetrokkenheid omvat de positieve en negatieve reacties naar leerkrachten en klasgenoten en reacties met betrekking tot school (Finn, 1989; Voelkl, 1997). Dit wordt ook wel gezien als de identificatie met school, welke van invloed is op het creëren van banden met school en de bereidheid om hard te werken (Finn, 1989; Voelkl, 1997). Tot slot betreft cognitieve schoolbetrokkenheid het investeren in de studie (Fredricks et al., 2004). Het omvat de bedachtzaamheid en bereidheid tot het leveren van inspanning voor complexe ideeën en vaardigheden.

Pesten

Er bestaan meerdere definities als het gaat om pesten, maar over het algemeen wordt een drietal kenmerken genoemd. Allereerst is er bij pesten sprake van kwetsend gedrag dat zich herhaalt over een langere periode (Glew, Rivara, & Feudtner, 2000; Olweus, 1996). Daarnaast is er sprake van

machtsongelijkheid tussen de dader en het slachtoffer. Tot slot hebben de daders de intentie om het slachtoffer te kwetsen. Slachtoffers van pesten ondervinden negatieve gevolgen, waaronder lagere schoolcijfers en een verhoogde schoolafwezigheid (Al-Bitar, Al-Omari, Sonbol, Al-Ahmad, & Cunningham, 2013; Nakamoto & Schwartz, 2010). Ook zelfbeschadiging, suïcidale gedachten en zelfmoord zijn gevolgen van pesten (Klomek, Sourander, & Gould, 2010; Kim & Leventhal, 2008; Van Geel, Goemans, & Vedder, 2015, Van Geel, Vedder, & Taniol, 2014). Doordat scholieren die gepest worden hun schoolbetrokkenheid verliezen (Espinoza, Gonzales, & Fuligni, 2013; Mehta, Cornell, Fan, & Gregory, 2013; Totura, Karver, & Gesten, 2014), vallen zij ook vaker uit in het onderwijs (Townsend, Flisher, Chikobvu, Lombard, & King, 2008).

Slachtofferschap en Schoolbetrokkenheid

Voor zover bekend zijn er slechts drie studies naar de relatie tussen slachtofferschap en schoolbetrokkenheid. Er lijkt een relatie te zijn tussen pesten en schoolbetrokkenheid, waarbij slachtofferschap gerelateerd is aan een lagere schoolbetrokkenheid (Espinoza et al., 2013; Nakamoto & Schwartz, 2010; Totura et al., 2014). Het is echter niet bekend of deze relatie verschilt voor jongens en meisjes en voor variatie in sociaaleconomische status.

Geslacht

Het geslacht van scholieren zou mogelijk invloed kunnen hebben op de sterkte van de relatie tussen slachtofferschap en schoolbetrokkenheid. Er zal hierom worden onderzocht of de relatie tussen slachtofferschap en schoolbetrokkenheid verschilt tussen jongens en meisjes. Ondanks dat er een relatie lijkt te zijn tussen pesten en schoolbetrokkenheid is er geen onderzoek bekend naar de verschillen tussen jongens en meisjes wat betreft deze relatie.

Uit eerder onderzoek is gebleken dat jongens vaker betrokken zijn bij pesten dan meisjes (Salmivalli, Karhunen, & Lagerspetz, 1996; Veenstra et al., 2005). Meisjes lijken echter hoger te scoren op de mate van slachtofferschap (DeVoe & Murphy, 2011; Veenstra et al., 2005). Daarnaast lijken vrouwelijke slachtoffers vaker te worden afgewezen door leeftijdsgenoten dan mannelijke slachtoffers (Salmivalli et al., 1996).

Wat betreft de schoolbetrokkenheid blijkt dat vrouwelijke scholieren hogere scores laten zien dan hun mannelijke klasgenoten (Voelkl, 1996). Jongens blijken met name minder betrokken te zijn dan meisjes wat betreft de gedragsmatige en emotionele aspecten van school (Wigfield & Eccles, 2002).

Sociaaleconomische Status

De sociaaleconomische status van een scholier zou mogelijk ook kunnen samenhangen met de relatie tussen slachtofferschap en schoolbetrokkenheid. Er is nog geen onderzoek gedaan naar SES

met betrekking tot deze relatie. In de huidige studie zal hierom worden onderzocht of de sterkte van de relatie tussen slachtofferschap en schoolbetrokkenheid wordt beïnvloed door SES.

Uit eerder onderzoek is gebleken dat er een positieve relatie is tussen de SES van scholieren en hun schoolbetrokkenheid (Lerman, 2000; Li & Lerner, 2011). Scholieren uit arme gezinnen hebben een groter risico op het vroegtijdig verlaten van school dan scholieren uit rijkere gezinnen (Alexander, Entwisle, & Horsey, 1997; Goldschmidt & Wang, 1999; Rumberger, 1995; Rumberger & Larson, 1998; Suh & Suh, 2007; Swanson & Schneider, 1999). Ook is gebleken dat scholieren met een lagere SES lagere schoolprestaties behalen (Johnson, McGue, & Iacono, 2007), vaker spijbelen (Lerman, 2000) en meer faalervaringen op school meemaken (Li & Lerner, 2011).

Enkele studies hebben een relatie gevonden tussen het hebben van een lage SES en slachtofferschap van pesten (Alikasifoglu, Erginoz, Ercan, Uysal, Albayrak-Kaymak, 2007; Jansen, Veenstra, Ormel, Verhulst, & Reijneveld, 2011), terwijl andere studies deze relatie niet hebben gevonden (Garner & Hinton, 2010). Uit een meta-analyse naar de relatie tussen SES en slachtofferschap is gebleken dat een lage SES een risicofactor is voor slachtofferschap (Tippett & Wolke, 2014). Een hoge SES blijkt geen risicofactor voor slachtofferschap. Een mogelijke verklaring kan zijn dat kinderen met een hoge SES gemakkelijker toegang hebben tot intellectuele bronnen, zoals algemene en specifieke kennis, normen en waarden en oplossingsstrategieën (Braveman et al., 2005; Galobardes, Shaw, Lawlor, Lynch, & Smith, 2006). Dit kan bijdragen aan de ontwikkeling van sociale vaardigheden en copingstrategieën (Jansen et al., 2012) en kan daarmee de kans op problemen met leeftijdsgenoten verkleinen. Daarnaast is gebleken dat personen met een lage SES vaker negatieve gebeurtenissen ervaren, maar minder middelen hebben om met deze gebeurtenissen om te gaan (Brown & Harris, 1978; Dohrenwend, 1973; Kessler, 1979; McLeod & Kessler, 1990; Myers, Jerome, Lindenthal, & Pepper, 1975). SES hangt indirect samen met de kwetsbaarheid van deze personen, doordat een lage SES minder copingbronnen, zoals sociale support en veerkracht, met zich meebrengt.

Onderhavige Studie

Het doel van onderhavige studie is om te achterhalen of slachtofferschap voorspellend is voor een lagere schoolbetrokkenheid. Daarbij zal worden onderzocht of de sterkte van deze relatie verschilt voor geslacht en verschillende niveaus van SES. De studie zal inzicht geven in slachtofferschap als mogelijke voorspeller voor schoolbetrokkenheid. Dit inzicht kan worden gebruikt om betere programma's te ontwikkelen om de schoolbetrokkenheid van scholieren te vergroten en de schooluitval en het pestgedrag van scholieren te verminderen.

In de huidige studie staat de vraag centraal of er een verband is tussen de mate van slachtofferschap en de mate van schoolbetrokkenheid van 16 tot 25 jarige MBO-scholieren. Om deze vraag te kunnen beantwoorden zijn drie deelvragen met bijbehorende hypothesen opgesteld. Allereerst wordt onderzocht in hoeverre er een relatie is tussen slachtofferschap en schoolbetrokkenheid. Daarbij wordt verwacht dat een hogere mate van slachtofferschap samengaat met een lagere

schoolbetrokkenheid. Daarnaast wordt onderzocht of er een verschil is tussen jongens en meisjes in de sterkte van de relatie tussen slachtofferschap en schoolbetrokkenheid. Sociale relaties spelen een grotere rol bij meisjes dan bij jongens en meisjes zijn kwetsbaarder voor problemen op interpersoonlijk gebied. Er wordt hierom verwacht dat de relatie tussen slachtofferschap en schoolbetrokkenheid sterker is voor meisjes. Tot slot wordt onderzocht of de relatie tussen slachtofferschap en schoolbetrokkenheid verschilt voor verschillende niveaus van SES. Scholieren met een hogere SES hebben over het algemeen meer kennis van normen en waarden en betere oplossingsstrategieën in sociale situaties. Dit helpt de sociale vaardigheden te versterken en verkleint de gevolgen van problemen met leeftijdsgenoten, zoals een lagere schoolbetrokkenheid. Scholieren met een hogere SES hebben over het algemeen een betere basis om met pestgedrag om te kunnen gaan. Om die reden wordt verwacht dat de relatie tussen slachtofferschap en schoolbetrokkenheid sterker is voor scholieren met een lagere SES.

Methodie

Participanten

De steekproef van deze studie bestond uit 259 scholieren van MBO-scholen uit de regio Leiden. De scholieren volgden een Beroeps Opleidende Leerweg (BOL), waarbij zij vijf dagen per week les ontvingen op school. Zij volgden de opleidingen Bedrijfsadministratie, Verpleegkunde, Detailhandel, Handel en Commercie of Retailmanagement. Van de scholieren bevond 67.2% zich in het eerste jaar van de opleiding, 13.5% in het tweede jaar, 18.5% in het derde jaar en 0.8% in het vierde jaar. De scholieren maakten deel uit van het overkoepelende onderzoek 'Pesten, Gamen en Schoolbetrokkenheid op het MBO' naar pestgedrag, psychopathie en gamen als voorspellers voor schoolbetrokkenheid op het MBO.

Er deden 172 meisjes (gemiddelde leeftijd 19.83 jaar, $SD = 2.30$, range 16.40-24.00 jaar) en 83 jongens (gemiddelde leeftijd 19.04 jaar, $SD = 2.10$, range 16.00-24.00 jaar) mee aan het onderzoek. De overige vier studenten gaven geen beschrijving van hun geslacht (gemiddelde leeftijd 17.78 jaar, $SD = .38$, range 17.50-18.30 jaar). Van de scholieren gaf 86.1% aan in Nederland te zijn geboren en 13.9% in een ander land. Van de scholieren had 55.6% ook ouders die in Nederland waren geboren en 44.4% van de scholieren had één of twee ouders die in het buitenland waren geboren. 4.1% van de meisjes had een lage SES (lage score op de Family Affluence Scale) tegenover 7.2% van de jongens. 27.9% van de meisjes had een gemiddelde SES (gemiddelde FAS score) tegen 38.6% van de jongens. De overige 68.0% van de meisjes en 54.2% van de jongens hadden een hoge SES (hoge FAS score).

Instrumenten

Schoolbetrokkenheid. De School Engagement Questionnaire is een zelfrapportage waarmee de cognitieve, emotionele en gedragsmatige componenten van schoolbetrokkenheid van scholieren worden gemeten (Fredricks et al., 2004). De vragenlijst bestaat uit 14 items met een vierpuntsschaal,

waarbij de scholieren moeten aangeven of de stelling *'bijna nooit'*, *'soms'*, *'meestal'*, of *'altijd'* van toepassing is op de eigen mening en ervaringen. Een voorbeeld van een stelling is: "Ik let op in de klas". De antwoorden krijgen een score van respectievelijk 1 punt (*'bijna nooit'*) tot en met 4 punten (*'altijd'*). Met de totaalscore kan worden vastgesteld wat de mate van schoolbetrokkenheid van scholieren is. Een hogere score betekent een hogere mate van schoolbetrokkenheid. Uit eerder onderzoek is gebleken dat de School Engagement Questionnaire voldoende betrouwbaar en valide is (Fredricks et al., 2004). Dit houdt in dat de mate van herhaalbaarheid van de metingen voldoende is en dat de vragenlijst eveneens aan het doel beantwoord (Drenth & Sijtsma, 1990). Dit doel is het meten van de mate van schoolbetrokkenheid. De Cronbach's alpha voor de School Engagement Questionnaire in de huidige studie was hoog ($\alpha = .820$).

Slachtofferschap. De Bullying Participants Roles Questionnaire is een zelfrapportagelijst waarmee de rollen van pester, slachtoffer en verdediger in het pestproces worden gemeten (Summers, Demaray, & Becker, 2010). De vragenlijst bestaat uit 36 items met een vijfpuntsschaal. De antwoordopties zijn: *'nooit'*, *'1 of 2 keer'*, *'3 of 4 keer'*, *'5 of 6 keer'* of *'7 keer of vaker'*. In het huidige onderzoek is enkel de rol van het slachtoffer geanalyseerd en de daarbij horende 12 items van de vragenlijst. De scholieren moeten daarbij aangeven hoe vaak zij het gedrag in de stellingen hebben vertoond of ervaren in de afgelopen 30 dagen. Een voorbeeld van een stelling is: "Ik ben belachelijk gemaakt". Met de uitkomst van de vragenlijst kan worden vastgesteld wat de mate van slachtofferschap van de scholieren is. Een hogere score staat voor een hogere mate van slachtofferschap. Uit eerder onderzoek is gebleken dat de Bullying Participants Roles Questionnaire voldoende betrouwbaar en valide is (Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman, & Kakiainen, 1996). De vragenlijst geeft consistente resultaten en beantwoordt aan het doel (Drenth & Sijtsma, 1990). Dit doel is het meten van de verschillende rollen binnen het pestproces. De Cronbach's alpha voor de items betreffende slachtofferschap in de huidige studie was hoog ($\alpha = .903$).

Sociaaleconomische Status. De Family Affluence Scale (FAS) is een zelfrapportagelijst waarmee de sociaaleconomische status van participanten kan worden bepaald (Boyce, Torsheim, Currie, & Zambon, 2006). De vragenlijst bestaat uit vier items met verschillende antwoordmogelijkheden: "Hebben je ouders/verzorgers een auto?" (*'nee'*, *'ja, één'* of *'ja, twee of meer'*); "Heb je een eigen slaapkamer?" (*'ja'* of *'nee'*); "Hoe veel computers staan er bij jou thuis?" (*'geen'*, *'één'*, *'twee'* of *'meer dan twee'*); "Hoe vaak ben je in de laatste 12 maanden met je familie of met je ouders op vakantie geweest, of hebben zij een vakantie voor jou bekostigd?" (*'niet'*, *'één keer'*, *'twee keer'* of *'meer dan twee keer'*). Op basis van de uitkomsten op deze items kan met een samengestelde FAS-score worden vastgesteld of de participanten een lage, gemiddelde of hoge SES hebben. Een lage FAS score (score 0, 1, 2) wijst op een lage SES, een gemiddelde FAS score (score 3, 4, 5) duidt op een gemiddelde SES en een hoge FAS score (score 6, 7, 8, 9) wijst op een hoge SES (Vereecken, Inchley, Subramanian, Hublet & Maes, 2005). In de analyses is SES als een continue

variabele meegenomen. Uit eerder onderzoek is gebleken dat de Family Affluence Scale voldoende valide is (Boyce et al., 2006). De betrouwbaarheid van de vragenlijst is echter onvoldoende. Dit betekent dat de Family Affluence Scale aan het doel beantwoord, maar dat de herhaalbaarheid van de metingen onvoldoende is (Drenth & Sijtsma, 1990). De Cronbach's alpha voor de Family Affluence Scale in deze studie was laag ($\alpha = .451$). De Family Affluence Scale zal ondanks de lage Cronbach's alpha wel worden meegenomen om de SES van de participanten vast te stellen. De resultaten dienen met voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden.

Procedure

De participanten werden geworven door middel van het aanschrijven van MBO-scholen. De scholen ontvingen een brief waarin zij werden geïnformeerd over het doel van het onderzoek en de afnameprocedure. In de brief werd benadrukt dat deelname aan het onderzoek geheel anoniem en vrijwillig is. Nadat de scholen toestemming hadden gegeven voor deelname aan het onderzoek werd een aantal data ingepland voor de afname van het onderzoek. Het onderzoek werd goedgekeurd door de ethische commissie Pedagogische Wetenschappen van de Universiteit Leiden.

De afname van het onderzoek vond plaats in februari in de computerlokalen van de deelnemende scholen en werd verzorgd door twee masterstudenten van de Universiteit Leiden. Zij informeerden de scholieren over de afnameprocedure. Vervolgens kregen de scholieren een persoonlijke brief waarin zij werden geïnformeerd over het onderzoek. Daarin werd benadrukt dat deelname geheel anoniem en vrijwillig is en dat scholieren op elk moment hun medewerking konden intrekken zonder dat dat consequenties had. De scholieren die instemden met deelname aan het onderzoek moesten een toestemmingsformulier ondertekenen. Vervolgens konden zij de vragenlijst via de computer invullen. Dit duurde ongeveer 20 minuten. De masterstudenten bleven tijdens de afname aanwezig in het lokaal om vragen van scholieren te beantwoorden. Het beantwoorden van de vragen van scholieren gebeurde op een zo neutraal mogelijke manier, om beïnvloeding van de scholieren te voorkomen.

De scholieren kregen na het invullen van de vragenlijst de mogelijkheid om hun emailadres in te vullen als zij een terugkoppeling wilden ontvangen over de resultaten van het onderzoek. Vervolgens gaven de masterstudenten een korte debriefing. Daarin werden de scholieren geïnformeerd over het doel van het onderzoek. Ook werd aan de scholieren verteld waar zij informatie konden inwinnen over de onderwerpen die in de vragenlijst aan bod kwamen. Daarnaast werd verteld dat zij met klachten over het onderzoek terecht konden bij een onafhankelijke vertrouwenspersoon van de Universiteit Leiden. Tot slot werd benadrukt dat er de mogelijkheid was om met een vertrouwenspersoon van school in contact te komen als er naar aanleiding van het onderzoek persoonlijke herinneringen of ervaringen waren opgeroepen en er behoefte was om dit te bespreken. Aan het onderzoek was geen beloning verbonden.

Data-analyse

De antwoorden van de scholieren op de digitale vragenlijsten zijn omgezet in een SPSS dataset. De data zijn allereerst geanalyseerd middels een univariate en bivariate data-inspectie. De normaliteit van de data is gecontroleerd en de data in de steekproef bleken (bij benadering) normaal verdeeld. Daarnaast is besloten om de uitbijters in de analyses mee te nemen, omdat deze personen juist interessant zijn voor de huidige studie. Bij alle analyses is gebruik gemaakt van een significantieniveau van $\alpha = .05$.

Om te onderzoeken in hoeverre er een relatie is tussen slachtofferschap en schoolbetrokkenheid is een correlatietest uitgevoerd. Vervolgens zijn twee moderatoranalyses uitgevoerd om te onderzoeken of er een verschil is in de sterkte van de relatie tussen slachtofferschap en schoolbetrokkenheid met betrekking tot geslacht en SES. Hiervoor is gebruik gemaakt van twee multi-pele regressieanalyses. Daarbij is slachtofferschap als onafhankelijke variabele meegenomen en schoolbetrokkenheid als afhankelijke variabele. Geslacht en SES zijn als moderatoren meegenomen. Hiermee is de interactie van geslacht en SES met de relatie tussen slachtofferschap en schoolbetrokkenheid nagegaan. De FAS-score is daarbij meegenomen als de mate van SES van de scholieren.

Resultaten

Data-inspectie

Alvorens het uitvoeren van de statistische analyses is een data-inspectie uitgevoerd om de data te controleren op missende waarden, uitbijters en normaliteit. Allereerst is uit een Missing Value Analysis gebleken dat drie scholieren (1.1%) missende waarden hadden op alle items van de digitale vragenlijst. Deze scholieren zijn niet in de analyses meegenomen. De overige scholieren hadden geen missende waarden op de vragenlijsten. Vervolgens zijn de data gecontroleerd op uitbijters. Enkele scholieren hadden extreme waarden voor de mate van slachtofferschap en de mate van schoolbetrokkenheid. Dit zijn de scholieren die slachtoffer zijn van pestgedrag en de scholieren die een zeer lage of zeer hoge mate van schoolbetrokkenheid hebben. Juist deze scholieren zijn belangrijk om mee te nemen in het huidige onderzoek. Hierom is besloten deze personen niet uit de dataset te verwijderen. Daarnaast is de normaliteit van de data gecontroleerd door middel van histogrammen en Q-Q-plots. De mate van schoolbetrokkenheid en de sociaaleconomische status van de scholieren bleken normaal te zijn verdeeld. De mate van slachtofferschap daarentegen vertoonde een rechts scheve verdeling. Dit zou kunnen komen doordat de meeste scholieren een lage mate van slachtofferschap ervaren en slechts een klein deel een hogere mate van slachtofferschap. Voor de mate van slachtofferschap wordt bij benadering aan de aanname voor normaliteit voldaan omdat de steekproef uit meer dan 30 participanten bestond (De Vocht, 2013). Hierbij wordt uitgegaan van de centrale limiet theorie, waarbij wordt gesteld dat aan de aanname van normaliteit wordt voldaan indien de steekproef voldoende groot is (Field, 2009).

In Tabel 1 zijn de scores van de scholieren op de schalen voor de mate van slachtofferschap en de mate van schoolbetrokkenheid te zien.

Tabel 1.

Scores voor mate van slachtofferschap en mate van schoolbetrokkenheid (N = 259)

	Min	Max	<i>M</i>	<i>SD</i>
Mate van slachtofferschap	12	54	15.31	6.35
Mate van schoolbetrokkenheid	20	56	38.22	6.03

Om te toetsen in hoeverre er een relatie is tussen de mate van slachtofferschap en de mate van schoolbetrokkenheid is een Pearson correlatieanalyse uitgevoerd. Hieruit kwam naar voren dat er een significante negatieve samenhang is tussen slachtofferschap en schoolbetrokkenheid ($r(259) = -.156$, $p = .012$). Hoe hoger de mate van slachtofferschap, hoe lager de mate van schoolbetrokkenheid. Er is sprake van een lage correlatie (Cohen, 1988).

Om te onderzoeken of er verschillen zijn in gemiddelden van de mate van slachtofferschap en de mate van schoolbetrokkenheid tussen meisjes en jongens zijn twee t-toetsen uitgevoerd. Het is gebleken dat er geen significant verschil is in gemiddelden voor de mate van slachtofferschap ($t = -1.76$, $p = .081$) tussen meisjes ($M = 14.66$, $SD = 5.64$) en jongens ($M = 16.16$, $SD = 6.71$). Er is wel een significant verschil gevonden in de gemiddelden voor de mate van schoolbetrokkenheid ($t = 3.03$, $p = .003$) tussen meisjes ($M = 39.06$, $SD = 5.77$) en jongens ($M = 36.66$, $SD = 6.27$). Meisjes hebben een hogere mate van schoolbetrokkenheid dan jongens. De effectgrootte (d) was .40. Volgens de criteria van Cohen (1992) is dit een klein effect.

Om vervolgens te onderzoeken of de sterkte van de relatie tussen de mate van slachtofferschap en de mate van schoolbetrokkenheid verschilt tussen meisjes en jongens is een meervoudige regressieanalyse uitgevoerd. De vier participanten die geen beschrijving van hun geslacht hebben gegeven zijn in deze analyse niet meegenomen. De variabelen zijn vooraf gecentreerd. In Tabel 2 zijn de resultaten van deze analyse weergegeven. Hieruit kwam naar voren dat de sterkte van de relatie tussen slachtofferschap en schoolbetrokkenheid niet beïnvloed wordt door geslacht. De verklaarde variantie was 4.7% ($F(3, 251) = 4.10$, $p = .007$).

Tabel 2.

Resultaten multiële regressieanalyse van geslacht als moderator van de relatie tussen de mate van slachtofferschap en de mate van schoolbetrokkenheid (N = 256)

	B	<i>SE</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>
Mate van slachtofferschap	-.09	.08	-.09	-1.13	.261
Geslacht	-2.23	.80	-.17	-2.80	.006
Geslacht*Slachtofferschap	-.04	.13	-.03	-.32	.749

Om te onderzoeken of er een verschil is in gemiddelden voor SES tussen meisjes en jongens is een t-toets uitgevoerd. Het is gebleken dat er een significant verschil is in gemiddelden voor SES ($t = 2.41, p = .017$) tussen meisjes ($M = 6.11, SD = 1.81$) en jongens ($M = 5.53, SD = 1.78$). Meisjes hebben gemiddeld een hogere SES dan jongens. De effectgrootte (d) was .32. Dit is volgens de criteria van Cohen (1992) een klein effect. Vervolgens is een t-toets uitgevoerd om te onderzoeken of er verschillen zijn in gemiddelden van mate van slachtofferschap en mate van schoolbetrokkenheid tussen scholieren met een lage SES en scholieren met een hoge SES. Er is naar voren gekomen dat er geen significant verschil is in gemiddelden voor de mate van slachtofferschap ($t = -.59, p = .555$) tussen scholieren met een lage SES ($M = 13.92, SD = 2.06$) en scholieren met een hoge SES ($M = 14.83, SD = 5.49$). Ook is gebleken dat er geen significant verschil is in gemiddelden voor de mate van schoolbetrokkenheid ($t = .24, p = .809$) tussen scholieren met een lage SES ($M = 38.62, SD = 4.93$) en scholieren met een hoge SES ($M = 38.21, SD = 5.83$).

Om vervolgens te onderzoeken of de sterkte van de relatie tussen slachtofferschap en schoolbetrokkenheid wordt beïnvloed door SES is een meervoudige regressieanalyse uitgevoerd. De variabelen zijn vooraf gecentreerd. In Tabel 3 zijn de resultaten te zien. Hieruit kwam naar voren dat de sterkte van deze relatie niet beïnvloed wordt door SES. De verklaarde variantie was 2.6% ($F(3, 255) = 2.23, p = .085$).

Tabel 3.

Resultaten multiële regressieanalyse van sociaaleconomische status als moderator van de relatie tussen de mate van slachtofferschap en de mate van schoolbetrokkenheid (N = 256)

	B	<i>SE</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>
Mate van slachtofferschap	-.15	.06	-.16	-2.48	.014
SES	-.11	.21	-.03	-.55	.585
SES*Slachtofferschap	-.01	.04	-.01	-.14	.888

Discussie

In onderhavige studie is in een steekproef van MBO-scholieren onderzocht of slachtofferschap van pesten een voorspeller is voor een lage schoolbetrokkenheid. Tevens is onderzocht of de sterkte van de relatie tussen slachtofferschap en schoolbetrokkenheid wordt beïnvloed door geslacht of sociaaleconomische status (SES). Doordat uit eerder onderzoek is gebleken dat een lage schoolbetrokkenheid een belangrijke risicofactor is voor schooluitval (Archambault et al., 2009; Finn, 1989; Fredricks et al., 2004; Li & Lerner, 2011) is het van belang om een beter beeld te krijgen van voorspellers voor een lage schoolbetrokkenheid. Het doel van deze studie was om inzicht te geven in slachtofferschap als voorspeller voor een lage schoolbetrokkenheid, zodat preventie- en interventieprogramma's die gericht zijn op het vergroten van de schoolbetrokkenheid beter kunnen aansluiten op de scholieren. Onderhavige studie was de eerste studie waarbij onderscheid is gemaakt tussen jongens en meisjes en waarbij variatie in SES is meegenomen betreffende de relatie tussen slachtofferschap en schoolbetrokkenheid.

In eerdere studies zijn wisselende resultaten gevonden wat betreft de rol van geslacht bij slachtofferschap (De Bruyn et al., 2010; Sentse, Kretschmer, & Salmivalli, 2015; Veenstra et al., 2005). Hierom is besloten om de rol van geslacht ook los te onderzoeken, zonder daar specifieke hypothesen voor op te stellen. Uit eerdere studies is gebleken dat meisjes hoger scoren dan jongens op slachtofferschap; meisjes zijn vaker slachtoffer dan jongens (DeVoe & Murphy, 2011; Veenstra et al., 2005). In onderhavige studie is echter geen significant verschil gevonden tussen jongens en meisjes betreffende de mate van slachtofferschap. Wel blijkt er een verschil te zijn in de mate van schoolbetrokkenheid tussen jongens en meisjes; meisjes hebben een hogere schoolbetrokkenheid dan jongens. Dit komt overeen met eerder onderzoek waaruit blijkt dat meisjes over het algemeen hoger scoren dan jongens op de mate van schoolbetrokkenheid (Voelkl, 1996).

Vervolgens zijn de opgestelde hypothesen getoetst. Allereerst is onderzocht in hoeverre er een relatie is tussen de mate van slachtofferschap en de mate van schoolbetrokkenheid. Conform de eerste hypothese is gevonden dat er een significante negatieve samenhang is; hoe hoger de mate van slachtofferschap, hoe lager de schoolbetrokkenheid. Dit komt overeen met eerdere studies waarbij slachtofferschap negatief gerelateerd is aan schoolbetrokkenheid (Espinoza et al., 2013; Nakamoto & Schwartz, 2010; Totura et al., 2014). Scholieren die gepest worden lijken hun schoolbetrokkenheid te verliezen (De Bruyn, 2005).

Daarnaast is onderzocht of de sterkte van de relatie tussen slachtofferschap en schoolbetrokkenheid wordt beïnvloed door geslacht. Verwacht werd dat deze relatie sterker zou zijn voor meisjes dan voor jongens, omdat meisjes kwetsbaarder zijn voor problemen op interpersoonlijk gebied. In tegenstelling tot de verwachtingen is in onderhavige studie gebleken dat de sterkte van de relatie tussen slachtofferschap en schoolbetrokkenheid niet wordt beïnvloed door geslacht. De relatie tussen slachtofferschap en schoolbetrokkenheid is dus niet sterker voor meisjes dan voor jongens. Eerdere studies toonden al uiteenlopende resultaten als het gaat om de rol van geslacht op

slachtofferschap (Sentse et al., 2015). Uit de ene studie is naar voren gekomen dat meisjes hoger scoren op slachtofferschap dan jongens (Veenstra et al., 2005), terwijl uit de andere studie naar voren is gekomen dat jongens hoger scoren op slachtofferschap dan meisjes (De Bruyn et al., 2010). Er is dus nog geen consensus op dit gebied. Bovendien zijn er in de huidige steekproef in verhouding meer meisjes dan jongens aanwezig. De studie is hierom mogelijk niet representatief met betrekking tot geslacht.

Tot slot is onderzocht of de sterkte van de relatie tussen slachtofferschap en schoolbetrokkenheid wordt beïnvloed door SES. Verwacht werd dat deze relatie sterker zou zijn voor scholieren met een lage SES dan voor scholieren met een hoge SES, omdat scholieren met een hoge SES over het algemeen een betere basis hebben om met pestgedrag om te gaan. Alvorens het toetsen van deze hypothese is onderzocht of er verschillen zijn tussen scholieren met een lage SES en scholieren met een hoge SES wat betreft de mate van slachtofferschap en de mate van schoolbetrokkenheid. Uit de meta-analyse van Tippett en Wolke (2014) bleek dat een lage SES een risicofactor is voor slachtofferschap. Dit werd in de huidige studie echter niet gevonden. Er bleken geen verschillen te zijn tussen scholieren met een lage SES en scholieren met een hoge SES wat betreft de mate van slachtofferschap en de mate van schoolbetrokkenheid. Tegenstrijdig met de verwachtingen wordt de relatie tussen slachtofferschap en schoolbetrokkenheid niet beïnvloed door SES. Een mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat er geen standaard meetinstrument is voor het vaststellen van SES (Galobardes et al., 2006). Er worden vaak verschillende indicatoren gebruikt. Het resultaat kan dus afhankelijk zijn van de indicator die wordt gebruikt voor het vaststellen van SES (Galobardes et al., 2006). Het gebruik van verschillende meetinstrumenten voor SES kan leiden tot uiteenlopende resultaten tussen studies (Bravemen et al., 2005), waardoor in onderhavige studie de hypothese niet wordt ondersteund. Ook zijn er in de huidige studie in verhouding meer scholieren met een hoge SES dan met een lage SES aanwezig. De opbouw van de steekproef komt daardoor wat betreft SES niet overeen met de opbouw in de Nederlandse samenleving. De studie is hierom niet representatief met betrekking tot SES. Mogelijk zijn daardoor geen significante resultaten gevonden.

Beperkingen

De huidige studie heeft een aantal beperkingen. Allereerst is er gebruik gemaakt van zelfrapportage door de scholieren. Uit een eerdere studie is gebleken dat jongeren zichzelf vaak niet identificeren als slachtoffer van pestgedrag (Juvonen, Graham, & Schuster, 2003). Het afnemen van de vragenlijsten bij klasgenoten en leerkrachten zou een betere indicator zijn. Het is belangrijk dat dit in toekomstig onderzoek wordt meegenomen. Daarnaast waren de items betreffende slachtofferschap gericht op gedrag dat zich de afgelopen 30 dagen had voorgedaan. Mogelijk is het voor leerlingen lastig om zich het pestgedrag te herinneren wanneer hen wordt gevraagd hieraan terug te denken (Cowie, Naylor, Rivers, Smith, & Pereira, 2002).

Daarnaast scoorden de meeste scholieren vrij laag op de mate van slachtofferschap. Scholen zijn verplicht om een pestprotocol op te stellen, maar niet elke school past het pestprotocol actief toe (Kinderombudsman, 2013). Het is mogelijk dat met name de scholen die het pestprotocol actief toepassen toestemden met deelname aan het onderzoek. Het schoolklimaat van deze scholen verschilde mogelijk van dat van scholen die niet instemden met het onderzoek. In Nederland zijn scholen wettelijk verplicht om pesten op effectieve wijze aan te pakken (Rijksoverheid, 2013). Mogelijk wordt op de deelnemende scholen zodanig gebruik gemaakt van effectieve anti-pestmethoden dat het pesten is teruggedrongen (Rijksoverheid, 2013). Dit kan er toe hebben geleid dat het schoolklimaat van de deelnemende scholen dusdanig aangenaam is voor scholieren, dat er minder scholieren slachtoffer zijn van pestgedrag. Tot slot is bekend dat scholieren die slachtoffer zijn van pestgedrag een verhoogde schoolafwezigheid hebben en vaker uitvallen op school (Al-Bitar et al., 2013; Nakamoto & Schwartz, 2010; Townsend et al., 2008). Het is mogelijk dat juist de slachtoffers van pestgedrag niet aanwezig waren op school tijdens de afname van de vragenlijsten.

Het is voor vervolgonderzoek belangrijk om een meer diverse steekproef te werven. In de huidige steekproef scoorden de meeste scholieren vrij laag op de mate van slachtofferschap en waren er in verhouding weinig scholieren aanwezig met een lage SES. Ook de verhouding tussen meisjes en jongens was niet representatief voor de Nederlandse samenleving. Onderhavige studie heeft zich specifiek gericht op MBO-scholieren. Nu duidelijk is dat slachtofferschap een voorspeller is voor een lage schoolbetrokkenheid kan in de toekomst ook onderzoek worden gedaan in een steekproef met meer diversiteit betreffende het opleidingsniveau. Het is dan ook mogelijk om de verschillen voor de relatie tussen slachtofferschap en schoolbetrokkenheid voor de verschillende opleidingsniveaus te onderzoeken.

Conclusie en Implicaties

Desalniettemin draagt de huidige studie bij aan het vergroten van de kennis op het gebied van slachtofferschap en schoolbetrokkenheid. Uit onderhavige studie blijkt dat slachtofferschap een voorspeller is voor een lage schoolbetrokkenheid. Het is van belang dat dit wordt meegenomen bij het ontwikkelen en toepassen van interventies die gericht zijn op het verbeteren van de schoolbetrokkenheid van leerlingen. Bovendien dienen leerkrachten oplettend te zijn en het gedrag van hun leerlingen te monitoren, omdat leerlingen die gepest worden een lagere schoolbetrokkenheid vertonen en daardoor een groter risico op schooluitval hebben (Fredricks et al., 2004).

Referenties

- Al-Bitar, Z. B., Al-Omari, I. K., Sonbol, H. N., Al-Ahmad, H. T., & Cunningham, S. J. (2013). Bullying among Jordanian schoolchildren, its effect on schoolperformance, and the contribution of general physical and dentofacial features. *American Journal of Orthodontics and Dentofacial Orthopedics*, *144*, 872-878.
- Alexander, K. L., Entwisle, D. R., & Horsey, C. S. (1997). From first grade forward: Early foundations of high school dropout. *Sociology of Education*, *70*, 87-107.
- Alikasifoglu, M., Erginoz, E., Ercan, O., Uysal, O., & Albayrak-Kaymak, D. (2007). Bullying behaviours and psychosocial health: Results from a cross-sectional survey among high school students in Istanbul, Turkey. *European Journal of Pediatrics*, *166*, 1253.
- Archambault, I., Janosz, M., Fallu, J-S., & Pagani, L. S. (2009). Student engagement and its relationship with early high school dropout. *Journal of Adolescence*, *32*, 651-670.
- Boyce, W., Torsheim, T., Currie, C., & Zambon, A. (2006). The family affluence scale as a measure of national wealth: Validation of an adolescent self-report measure. *Social Indicators research*, *78*, 473-487.
- Braveman, P. A., Cubbin, C., Egerter, S., Chideya, S., Marchi, K. S., Metzler, M., & Posner, S. (2005). Socioeconomic status in health research: one size does not fit all. *JAMA*, *294*, 2879-2888.
- Brown, G. W., & Harris, T. (1978). Social origins of depression: A Reply. *Psychological Medicine*, *8*, 577-588.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2016). Voortijdig schoolverlaters; onderwijssoort. Verkregen via: <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=71292NED&D1=0%2c3&D2=0&D3=0&D4=0-1%2c21%2c52&D5=1&D6=a&HD=161017-1033&HDR=G1%2cG2%2cG4%2cG3&STB=T%2cG5>
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences (2nd edition)*. New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Cohen, J. (1992). Quantitative methods in psychology: A power primer. *Psychological Bulletin*, *112*, 155-159.
- Cowie, H., Naylor, P., Rivers, I., Smith, P. K., Pereira, B. (2002). Measuring workplace bullying. *Aggression and Violent Behavior*, *7*, 33-51.
- De Bruyn, E. H. (2005). Role strain, Engagement, and academic achievement in early adolescence. *Educational Studies*, *31*, 15-27.
- De Bruyn, E. H., Cillissen, A. H. N., & Wissink, I. B. (2010). Associations of peer acceptance and perceived popularity with bullying and victimization in early adolescence. *Journal of Early Adolescence*, *30*, 543-566.
- DeVoe, J., & Murphy, C. (2011). *Student reports of bullying and cyber-bullying: Results from the*

- 2009 school crime supplement to the national crime victimization survey. Washington, DC: U.S. Department of Education: National Center for Education Statistics. Verkregen via <http://nces.ed.gov/pubs2011/2011336.pdf>, on 5/11/11
- Drenth, P. J. D., & Sijtsma, K. (1990). *Testtheorie: Inleiding in de theorie van de psychologische test en zijn toepassingen*. Houten, Nederland: Bohn Stafleu van Loghum.
- Dohrenwend, B. S. (1973). Social status and stressful life events. *Journal of Personality and Social Psychology*, 28, 225-235.
- Espinoza, G., Gonzales, N. A., & Fuligni, A. J. (2013). Daily school peer victimization 23 experiences among Mexican-American adolescents: Associations with psychosocial, physical and school adjustment. *Journal of Youth and Adolescence*, 42, 1775-1788.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. Sage Publications.
- Finn, J. D. (1989). Withdrawing from school. *Review of Educational Research*, 59, 117-142.
- Finn, J. D., & Voelkl, K. E. (1993). School characteristics related to student engagement. *Journal of Negro Education*, 62, 249-268.
- Fredricks, J. A., Blumenfeld, P. C., & Paris, A. H. (2004). School engagement: Potential of the concept, state of the evidence. *Review of Educational Research*, 74, 59-109.
- Galobardes, B., Shaw, M., Lawlor, D. A., Lynch, J. W., & Smith, G. D. (2006). Indicators of socioeconomic position (part 1). *Journal of Epidemiology and Community Health*, 60, 7-12.
- Garner, P. W., & Hinton, T. S. (2010). Emotional display rules and emotion self-regulation: Associations with bullying and victimization in community-based after school programs. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 20, 480-496.
- Glanville, J. L. & Wildhagen, T. (2007). The measurement of school engagement: Assessing dimensionality and measurement invariance across race and ethnicity. *Educational and Psychological Measurement*, 67, 1019-1041.
- Glew, G., Rivara, F., & Feudtner, C. (2000). Bullying: children hurting children. *American Academy of Pediatrics*, 21, 183-189.
- Goldschmidt, P., & Wang, J. (1999). When can schools affect dropout behaviour? A longitudinal multilevel analysis. *American Educational Research Journal*, 36, 715-738.
- Jansen, D. E., Veenstra, R., Ormel, J., Verhulst, F. C., & Reijneveld, S. A. (2011). Early risk factors for being a bully, victim, or bully/victim in late elementary and early secondary education. The longitudinal TRAILS study. *BMC Public Health*, 11, 440.
- Jansen, P. W., Verlinden, M., Dommisse-Van Berkel, A., Mieloo, C., Van der Ender, J., Veenstra, R., ..., & Tiemeier, H. (2012). Prevalence of bullying and victimization among children in early elementary school: Do family and school neighbourhood socioeconomic status matter? *BMC Public Health*, 12, 494.
- Johnson, W., McGue, M., & Iacono, W. G. (2007). Socioeconomic status and school grades: Placing

- their association in broader context in a sample of biological and adoptive families. *Intelligence*, 35, 526-541.
- Juvonen, J., Graham, S., & Schuster, M. A. (2003). Bullying among young adolescents: The strong, the weak, and the troubled. *Pediatrics*, 112, 1231-1237.
- Kessler, R. C. (1979). Stress, social status, and psychological distress. *Journal of Health and Social Behavior*, 20, 259-272.
- Kim, Y. S., & Leventhal, B. (2008). Bullying and suicide. A review. *International Journal of Adolescent Medicine and Health*, 20, 133-154.
- Kinderombudsman. (2013). *Kinderrechtenmonitor 2013*. Verkregen op 20 juli 2017 via <https://www.dekinderombudsman.nl/ul/cms/fck-uploaded/2013%20Kinderrechtenmonitor.pdf>
- Klomek, A. B., Sourander, A., & Gould, M. (2010). The association of suicide and bullying in childhood to young adulthood: A review of cross-sectional and longitudinal research findings. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 55, 282-288.
- Lerman, R. I. (2000). Are teens in low-income and welfare families working too much? *New Federalism: National Survey of America's Families*, B-25, 1-8.
- Li, Y., & Lerner, R. M. (2011). Trajectories of school engagement during adolescence: Implications for grades, depression, delinquency, and substance use. *Developmental Psychology*, 47, 233-347.
- Marks, H. M. (2000). Student engagement in instructional activity: Patterns in elementary, middle and high school years. *American Educational Research Journal*, 37, 153-184.
- Mehta, S. B., Cornell, D., Fan, X., & Gregory, A. (2013). Bullying climate and school engagement in ninth-grade students. *Journal of School Health*, 83, 45-52.
- McLeod, J. D., & Kessler, R. C. (1990). Socioeconomic status differences in vulnerability to undesirable life events. *Journal of Health and Social Behavior*, 31, 162-172.
- Muennig, P. (2007). How education produces health: a hypothetical framework. *Teachers College Record*, 1-17.
- Myers, J. K., Lindenthal, J. J., & Pepper, M. P. (1975). Life events, social integration and psychiatric symptomology. *Journal of Health and Social Behavior*, 16, 421-427.
- Nakamoto, J. & Schwartz, D. (2010). Is peer victimization associated with academic achievement? A meta-analytic review. *Social Development*, 19, 221-242.
- Olweus, D. (1996). *The Revised Olweus Bully/Victim Questionnaire*. Research Center for Health Promotion (HEMIL Center), University of Bergen, Norway.
- Rijksoverheid (2013). *Scholen wettelijk verplicht pesten aan te pakken*. Geraadpleegd op 23 juli 2017 via <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2013/03/25/scholen-wettelijk-verplicht-pesten-aan-te-pakken>
- Rumberger, R. W. (1995). Dropping out of middle school: A multilevel analysis of students and schools. *American Educational Research Journal*, 32, 583-625.

- Rumberger, R. W., & Larson, K. A. (1998). Student mobility and the increased risk of high school dropout. *American Journal of Education, 107*, 1-35.
- Salmivalli, C., Karhunen, J., & Lagerspetz, K. M. (1996). How do the victims respond to bullying? *Aggressive Behaviour, 22*, 99-109.
- Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Björkqvist, K., Österman, K., & Kaukiainen, A. (1996). Bullying as a group process: Participant roles and their relations to social status within the group. *Aggressive Behavior, 22*, 1-15.
- Sentse, M., Kretschmer, T., & Salmivalli, C. (2015). The longitudinal interplay between bullying, victimization, and social status: Age-related and gender differences. *Social Development, 24*, 659-677.
- Suh, S., & Suh, J. (2007). Risk factors and levels of risk for high school dropouts. *Professional School Counseling, 10*, 297-306.
- Summers, K. H., Demaray, M. K., & Becker, L. D. (2010). Assessment of bystander participant roles in bullying situations. *Annual Convention of the National Association of School Psychologists*. Denver, CO.
- Swanson, C. B., & Schneider, B. (1999). Students on the move: Residential and educational mobility in America's schools. *Sociology of Education, 72*, 54-67.
- Tippett, N. & Wolke, D. (2014). Socioeconomic status and bullying: A meta-analysis. *American Journal of Public Health, 104*, e48-e59.
- Totura, C. M. W., Karver, M. S., & Gesten, E. L. (2014). Psychological distress and student engagement as mediators of the relationship between peer victimization and achievement in middle school youth. *Journal of Youth and Adolescence, 43*, 40-52.
- Townsend, L., Flisher, A. J., Chikobvu, P., Lombard, C., & King, G. (2008). The relationship between bullying behaviours and high school dropout in Cape Town, South Africa. *South African Journal of Psychology, 38*, 21-32.
- Traag, T., & Van der Velden, R. K. W. (2008). *Early school-leaving in the Netherlands: A multidisciplinary study of risk and protective factors explaining early school-leaving* (Doctoral dissertation, University of Maastricht).
- Van Geel, M., Goemans, A., & Vedder, P. (2015). A meta-analysis on the relation between peer victimization and adolescent non-suicidal self-injury. *Psychiatric Research, 230*, 364-368.
- Van Geel, M., Vedder, P., & Tanilon, J. (2014). Relationship between peer victimization, cyberbullying and suicide in children and adolescents. A meta-analysis. *JAMA Pediatrics, 168*, 435-442.
- Veenstra, R., Lindenberg, S., Oldehinkel, A. J., De Winter, A. F., Verhulst, F. C., Ormel, J. (2005). Bullying and victimization in elementary schools: a comparison of bullies, victims, bully/victims, and uninvolved preadolescents. *Developmental Psychology, 41*, 672.

- Vereecken, C. A., Inchley, J., Subramanian, S. V., Hublet, A., & Maes, L. (2005). The relative influence of individual and contextual socio-economic status on consumption of fruit and soft drinks among adolescents in Europe. *European Journal of Public Health, 15*, 224-232.
- Voelkl, K. E. (1996). Measuring students' identification with school. *Educational and Psychological Measurement, 56*, 760-770.
- Voelkl, K. E. (1997). Identification with school. *American Journal of Education, 105*, 204-319.
- Wigfield, A., & Eccles, J. S. (2002). The development of competence beliefs, expectancies for success, and achievement values from childhood through adolescence. *Development of Achievement Motivation, 91*, V120.